

**REFLECTAREA ACTIVITĂȚII INSTITUTULUI SOCIAL ROMÂN DIN
BASARABIA (1934-1940) ÎN EDIȚIILE PERIODICE DE
SPECIALITATE DE LA BUCUREȘTI**

**THE ACTIVITY OF THE ROMANIAN SOCIAL INSTITUTE OF
BESSARABIA (1934-1940) REFLECTED IN THE SPECIALIZED
PERIODICAL JOURNALS FROM BUCHAREST**

DOI: 10.5281/zenodo.3821576

UDC: 316:070.1(498+478)“1934/1940”

Liudmila CHICIUC

Institutul de Istorie, MECC

E-mail: chiciucl@yahoo.com

ORCID iD: 0000-0002-4111-6865

Rezumat: *Studiul abordează problema prezentării activității Institutului Social Român din Basarabia (1934-1940) în paginile revistelor de specialitate editate de Institutul Social Român din București (1921-1948): Arhiva pentru Știința și Reforma Socială (1919-1943) și Sociologie Românească (1936-1944), care au fost primele reviste în domeniul social din România. Este evocată, în special, contribuția revistelor centrale la popularizarea rezultatelor activității de cercetare științifică desfășurată în Basarabia de Institutul Social regional. Totodată, sunt menționate unele implicări ale intelectualilor basarabeni în viața științifică și culturală românească și prezentate anumite studii ale autorilor locali implicați în cercetările monografice ale instituției regionale.*

Conținutul materialelor publicate în aceste reviste, semnate de autori din Basarabia sau din afara provinciei, prezintă interes pentru cititorii dornici să cunoască în mod obiectiv și documentat nu doar activitatea Institutului Social Român din Basarabia, dar și viața socială, și evoluția generală a provinciei basarabene pe parcursul celor 22 de ani de aflare a acesteia în cadrul statului unitar român.

Cuvinte cheie: *revistă de specialitate, domeniul social, Arhiva pentru Știința și Reforma Socială, Sociologie Românească, Basarabia*

Abstract: *The study addresses the issue of reflecting the activity of the Romanian Social Institute of Bessarabia (1934-1940) on the pages of specialized journals published by the Romanian Social Institute of Bucharest (1921-1948): Archive for Science and Social Reform (1919-1943) and Romanian Sociology (1936-1944), which were the first journals in the social field from Romania. It is mainly emphasized the contribution of the central journals to the dissemination of the scientific research activity results, carried out in Bessarabia by the regional Social Institute. In addition, it includes some implications of the Bessarabian intellectuals in the Romanian scientific and cultural life, and certain studies of the local researchers involved in the monographic researches of the regional institution.*

The content of the materials published in these journals, signed by authors from Bessarabia or outside the province, is of interest to readers, eager to know objectively and documented not only the activity of the Romanian Social Institute of Bessarabia, but also social life and general evolution of the Bessarabian province during its 22 years of being within the Romanian unitary state.

Key words: *specialized journals, social field, Archive for Science and Social Reform, Romanian Sociology, Bessarabia*

Introducere

Activitatea instituționalizată a primei școli sociologice românești de valoare și de recunoaștere internațională, Școala Sociologică de la București sau Școala Gusti ¹, a început „odată cu deplinătatea statului național”, în pragul Marii Uniri, la Iași, unde a luat naștere întâia ei formă organizatorică reprezentativă, Asociația pentru Studiul și Reforma Socială (1918-1921). A doua formă, Seminarul de sociologie, etică și politică din București, inaugurat la 17 decembrie 1919 a constituit cel de-al doilea organism de cercetare științifică pentru domeniul științelor sociale al prestigioasei Școli științifice. Cea de-a treia formă și cea mai longevivă a fost, Institutul Social Român din București (1921-1948), care s-a remarcat prin promovarea sistemului sociologic gustian și prin realizarea cercetărilor realității sociale rurale după metoda monografică. Începând cu anul 1932, Institutul Social Român din București a avut filiale (secții) regionale (până în anul 1939 – 2, între 1939-1940 – 7, în perioada 1941-1948 – 5), primele instituții de cercetări științifice în domeniul social de nivel local. La 18 noiembrie 1934 o secție regională a Institutului de la București, a luat ființă la Chișinău. Instituția a purtat numele de Institutul Social Român din Basarabia².

Activitatea complexă a Institutului Social Român din Basarabia (1934-1940), de la realizarea chestiunilor organizatorice în cadrul secțiilor, la campaniile monografice în teritoriu, de la diseminarea rezultatelor cercetărilor, prin conferințe, expoziții, rapoarte, adunări, la publicarea studiilor științifice etc., a fost oglindită în edițiile periodice de specialitate, în reviste de cultură generală și în ediții de presă care apăreau, în această perioadă, în România și în provincia sa de est, Basarabia. În perioada interbelică, revistele de specialitate și edițiile de presă constituiau cel mai rapid mijloc de difuzare a informației despre realizările Institutului regional, dar și despre problemele pe care acesta le ridica cu privire la viața socială, economică și culturală a localităților basarabene.

Edițiile periodice de specialitate erau cele mai indicate pentru popularizarea științei și pentru diseminarea rezultatelor activității instituțiilor specializate. Dintre acestea, periodicele Institutului Social Român din București,

¹ După numele fondatorului Școlii, remarcabilul savant sociolog, filozof și estetician român Dimitrie Gusti (1880-1955).

² O scurtă perioadă, din februarie 1939 până în octombrie 1939, a purtat numele Institutul de Cercetări Sociale al României, Regionala Chișinău, după care a revenit la numele inițial.

revistele „*Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*” (1919-1943), „*Sociologie Românească*” (1936-1944) și „*Affaires Danubiennes*” (1938-1944), „cele dintâi apărute în România în domeniul științelor sociale” (Institutul..., 1944, p. 7), propuneau valoroase studii științifice din sociologia universală și națională și ample elaborări referitoare la diverse aspecte din realitatea socială românească. Revistele au cuprins, în multiplele lor tomuri, informații, note și reflecții despre activitatea desfășurată de Institutul central și subdiviziunile sale regionale. Publicațiile Institutului de la București „au însemnat un punct luminos în evoluția științelor sociale și politice românești”, adresându-se „atât oamenilor de știință, de la studenți până la profesorii universitari și cercetătorii specialiști, cât și oamenilor politici de toate categoriile, funcționarilor publici de toate gradele precum și oricărui cetățean interesat de cunoașterea realităților... sociale și naționale” (Institutul..., 1944, p. 8).

În paginile prestigioaselor reviste științifice editate de instituția bucureșteană, „*Arhiva pentru Știința și Reforma Socială și Sociologie Românească*”, au fost inserate mai multe studii, materiale, note, informații și rapoarte care vizau în mod direct activitatea filialei acestuia din Chișinău. Totodată, revistele au publicat și unele studii ale autorilor basarabeni sau din afara provinciei, în care au fost evocate diverse probleme din trecutul istoric și din prezentul de atunci al ținutului. Astfel, conținutul materialelor publicate prezenta interes pentru oricine dorea (și dorește) să cunoască în mod obiectiv și documentat nu doar activitatea Institutului Social Român din Basarabia, dar și viața socială, și evoluția generală a provinciei basarabene în trecut și pe parcursul celor 22 de ani de aflare în cadrul statului unitar român.

Însă, interesul pentru acest subiect de cercetare a lipsit cu desăvârșire timp de aproape șase decenii care au urmat după dramaticul an 1940, când teritoriul dintre Nistru și Prut a fost anexat de U.R.S.S. Din motive lesne de înțeles, în acest răstimp, pe ambele maluri ale Prutului, nu s-a permis abordarea subiectelor legate de realități și realizări caracteristice provinciei pe durata aflării ei sub administrație românească. Cercetarea științifică și instituțiile care au practicat acest gen de activitate menită să asigure progresul cultural și științific al ținutului nostru, au fost desconsiderate complet, iar cea mai mare parte din sursele care puteau oferi dovezi pertinente în acest sens, au fost distruse intenționat de către autoritățile comuniste atât în R.S.S. Moldovenească, cât și în România. Din acest punct de vedere, revistele de specialitate, la care ne referim în studiul prezent, constituie surse de neprețuit cu privire la activitatea cultural-științifică a Institutului Social Român din Basarabia. Reliefarea studiilor și materialelor privitoare la Basarabia și acelor care demonstrează în mod direct rezultate ale activității științifice a Institutului Social regional, este importantă și actuală din cel puțin trei considerente:

1. pentru că reprezintă surse prețioase pentru evocarea istoriei organizării și

activității primei și unicei instituții de cercetări științifice pentru domeniul social, care a funcționat în Basarabia până la mijlocul secolului XX;

2. pentru că contribuie la cunoașterea și întregirea istoriei ținutului nostru, suplinind pe anumite segmente, documentele de arhivă și publicațiile de epocă;
3. pentru că aducerea acestor publicații, studii și materiale în atenția cercetătorilor, ca și a oricărei persoane pasionate de trecutul istoric și social al ținutului nostru, creează repere pentru studiul științific și cunoașterea realităților sociale actuale ale localităților din Republica Moldova.

Metodologia cercetării

Suportul metodologic al cercetării temei propuse însumează totalitatea metodelor de studiu a istoriei, care presupun observarea, analizarea, compararea istorică a fenomenelor vieții sociale, prelucrarea materialului documentar și informațional colectat, aprecierea rezultatelor diferitor fenomene și activități.

Au fost utile și a reușit aplicarea *metodei comparative*, *metodei analitice*, *metodei cronologice*, *metodei de cercetare complexă* ș.a., datorită cărora a fost posibilă prezentarea relevanței publicațiilor periodice de specialitate ale instituțiilor Școlii sociologice de la București, pentru evocarea activității Institutului social regional din Basarabia.

S-au întreprins suficiente eforturi pentru găsirea și întregirea colecțiilor celor două reviste ale Institutului științific de la București, „*Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*” și „*Sociologie Românească*”, care prezintă cel mai mare interes în contextul temei abordate. Cercetarea și identificarea tuturor studiilor și materialelor cuprinse în aceste reviste, care într-un fel sau altul erau legate de activitatea Institutului Social Român din Basarabia, a fost posibilă datorită căutărilor efectuate în secțiile *Carte rară* sau *Carte veche* din prestigioasele biblioteci, precum: Biblioteca Academiei Române, Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu” a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Biblioteca Națională din Chișinău, Biblioteca Științifică Centrală „Andrei Lupan” a AȘM, în fiecare dintre aceste instituții găsindu-se numere lipsă pentru ambele colecții.

Aplicarea metodologiei adecvate de cercetare a înlesnit eșalonarea corespunzătoare și valorificarea materialelor-sursă, clasificarea și aprecierea lor, identificarea celor mai activi autori basarabeni care au publicat în aceste reviste, legătura lor cu Institutul social regional și evidențierea importanței actuale a rezultatelor cercetărilor efectuate de acest Institut în localitățile basarabene.

Rezultate

1. Evocări basarabene în paginile revistei „*Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*”

Revista „*Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*”, „cea mai însemnată publicație periodică apărută sub egida lui Dimitrie Gusti” (Apolzan, 1980, p. 362) a fost editată cu regularitate, din aprilie 1919 până în 1943, inițial ca publicație a Asociației pentru Știința și Reforma Socială, ulterior a Institutului Social Român din București. Ideea fondării revistei științifice trimestriale a fost lansată în contextul discuțiilor din cadrul Comitetului pentru organizarea Asociației, când s-a înaintat „chestiunea organelor de publicație ale Asociației” (*Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, 1929, nr. 4, p. 545). Prevederile Statutului Asociației, art. 3, punctul b) (*Arhiva pentru Studiul și Reforma Socială*, 1919, nr.1, p. 289) și ale Statutului Institutului Social Român, art.2, punctul b) (*Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, 1929, nr. 4, p. 724), care stipulau că unul dintre mijloacele de realizare a scopului Asociației/Institutului este organizarea de publicații, au determinat organizarea nemijlocită a revistei.

De-a lungul celor 17 ani de apariție revista a cunoscut diferite etape de evoluție, cu performanțe dar și cu diferite dificultăți, inclusiv de ordin financiar, însă, a rămas întotdeauna fidelă misiunii asumate de la bun început, și anume de a se ocupa de „studierea și aprecierea amănunțită și documentată a realității sociale românești” (Bucuța E., în: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, 1936, anul XIV, p. 578). În acest răstimp „revista a fost îmbogățită și îmbunătățită treptat, atât în cuprins, cât și ca tehnică” („Institutul Social Român 1921-1926”, 1926, p. 8.), izbutind să devină cunoscută „drept cea mai importantă revistă sociologică din țară” (*Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, 1929, anul VIII, nr.4, p. 535). Apariția fără întrerupere și îmbunătățirile care i s-au adus permanent revistei au permis Adunării Generale din 21 ianuarie 1934, la împlinirea a 15 ani de activitate a Institutului Social Român, să constate că deși „fără nici un fond inițial, fără buget”, *Arhiva* a apărut, totuși, „în condiții așa de mulțumitoare”, încât se dorea „ca și numerele viitoare să se prezinte la fel” (*Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, 1934, anul XII, nr.1-2, p. 609).

Prin studiile și articolele inserate, prin modul de abordare a problemelor propuse, prin capacitatea de identificare a problemelor realității românești de atunci, de mare și acută importanță, adresându-se intelectualității din toate sectoarele vieții societății, publicația interesa țara întreagă, „fiind o tribună de dezbatere a multor idei generoase, progresiste, în același timp, oferind celor interesați o informare și documentare în diferite domenii: economic, social, cunoștințe asupra realităților europene și mondiale în care se încadra atunci România” (Apolzan, 1980, p. 362).

Revista a avut o prestație impunătoare în epocă, precum și mai târziu, după scoaterea de sub interdicție a științei sociologice. Prezentând bilanțul publicațiilor Institutului Social Român cu ocazia aniversării a 25 de ani de la apariția revistei, fondatorul acesteia, prof. Dimitrie Gusti, a subliniat că patrimoniul editorial al instituției însuma, la acel moment, 123 tomuri de științe

sociale, cu deosebire studii referitoare la realitățile sociale românești, la care urmau să se adauge încă 37 tomuri, aflate în anul 1944 sub tipar (Institutul..., 1944, p. 8) și a concretizat că o bună parte dintre acestea reprezentau voluminoasele fascicule ale „*Arhivei pentru Știința și Reforma Socială*”. Seriile complete ale acestei publicații aduceau un serviciu real păturii intelectuale românești, dar și specialiștilor în domeniu din străinătate.

„*Arhiva*” a obținut recunoaștere internațională, astfel că putea „sta cu cinste alături de marile reviste de științe sociale din orice țară înaintată” („Institutul Social Român 1921-1926”, 1926, p. 8). După 11 ani de apariție ca organ al Institutului Social Român, în 1934, pe baza unei înțelegeri între instituția bucureșteană și Institutul Internațional de Sociologie, „*Arhiva*” a devenit „și organul Federației Internaționale a Societăților și Institutelor de Sociologie, în al căror nume Institutul Internațional de Sociologie lucra” (*Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, 1934, nr.1-2, p. IX). Avantajul primordial al acestei schimbări a fost posibilitatea de a populariza peste hotarele țării realizările științei și experienței sociologice românești, inclusiv rezultatele primilor pași efectuați în acest domeniu de către intelectualii din Basarabia.

Materialele cu privire la Basarabia și cele care reflectau activitatea Institutului Social Român din Basarabia, publicate în fasciculele revistei „*Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*”, nu au fost numeroase. Totuși, acestea pot fi clasificate convențional în patru categorii: 1) studii asupra istoriei, culturii și vieții publice a Basarabiei; 2) studii ce reprezintă rezultate ale cercetărilor monografice întreprinse de Institutul central în comuna Cornova din jud. Orhei (1931); 3) studii ale colaboratorilor Institutului social din Basarabia, elaborate în baza rezultatelor cercetărilor monografice efectuate de către filiala chișinăuiană în satele provinciei și 4) reflecții și generalizări asupra activității instituției sociologice regionale.

În primii ani ai apariției „*Arhivei*”, după cum era și firesc, în paginile revistei au fost publicate studii consacrate problemelor generale ale istoriei, demografiei, învățământului Basarabiei (cadru cronologic al acestora cuprindea perioada stăpânirii țariste până în contemporaneitate). Fasciculele 1-4 ale revistei din primul an de ediție (1919) au inserat 3 studii semnate de autorii basarabeni, Gheorghe Năstase și Vasile Harea, și istoricul bucovinean, Ion Nistor. Studiul geografului Gheorghe Năstase, membru al delegației Basarabiei la Conferința de pace de la Paris (1919-1920) și viitor membru al regionalei de la Chișinău, intitulat „*Basarabia la Conferința de pace*” (Năstase Gh., în: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, 1919, nr.4, p. 830-841), dezvăluia drepturile istorice, etnice și voința poporului, care, în opinia autorului, formau, alături de stăpânirea de fapt a Basarabiei, temeiurile adevărate ale drepturilor României asupra regiunii. Vasile Harea a abordat chestiunea cadrului normativ rusesc în legătură cu învățământul din Basarabia (Harea V., în: *Arhiva pentru Știința și Reforma*

Socială, 1919, nr.4, p. 787-802), iar istoricul Ion Nistor s-a referit la aspectul demografic al ținutului în anii stăpânirii țariste, publicând, în două numere consecutive ale revistei, un studiu amplu și detaliat despre populația regiunii în decursul perioadei 1812-1918 (Nistor I., în: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, 1919, nr.1, p. 86-96; 1920, nr. 2-3, p. 299-311). Din aceeași categorie a materialelor generale privind istoria și viața provinciei au făcut parte și alte două studii, care au apărut în numerele revistei din următorii ani, aparținând basarabeanului Ștefan Ciobanu și ardeleanului Onisifor Ghibu. Ștefan Ciobanu a prezentat caracteristicile populației atestate în țările române la 1810 (Ciobanu Șt., în: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, 1920, nr.1-3, p. 85-97), inclusiv, cu referiri la populația Moldovei de Est, iar Onisifor Ghibu a plasat, la rubrica *Arhiva documentară* a revistei, ediția anului 1932, un amplu studiu statistic care privea studenții basarabeni ai Universității din Iași (Ghibu O., în: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, 1932, nr.1-4, p. 633-654). Tot aici merită să fie menționate și două recenzii la lucrările de o valoare istoriografică incontestabilă pentru istoria Basarabiei ale lui Ștefan Ciobanu și Alexandru Boldur: recenzia lui A. Boldur la lucrarea lui Șt. Ciobanu „*Unirea Basarabiei Studiu de documente cu privire la mișcarea națională din Basarabia în anul 1917-1918*” (*Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, 1929, nr.4, p. 675-677) și recenzia lui Șt. Ciobanu la lucrarea istoricului A. Boldur „*La Bessarabie et les relation russo-roumaines (la question bessarabiennet le droit international)*” (*Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, 1927, nr.1-2, p. 297-300), apărută la Paris în 1927. În „*Arhiva*” a fost publicată și recenzia lui I. Simionescu (*Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, 1927, nr.1-2, p. 296-297) la lucrarea îngrijită de Ștefan Ciobanu, „Basarabia” (Chișinău, 1926).

Categoria studiilor sociologice despre realitățile basarabene, pe care autorii acestora le-au elaborat în baza cercetărilor pe teren, efectuate de Institutul central, însumează 12 lucrări cuprinzătoare, publicate în nr.1-4 ale „*Arhivei*”, ediția anului al X-lea (1932)¹ și în volumul monofascicular al revistei anului al XIII-ea (1936). Prin acestea au fost popularizate caracteristicile definiției ale comunei Cornova din județul Orhei, cercetată monografic în 1931. Unicul basarabean în echipa cercetătorilor Institutului Social Român din București la Cornova și, respectiv, autor basarabean printre semnatarii respectivelor studii, a fost Petre Ștefănuță care a publicat materialul „*Scrisori de războiu*”.

Pentru aspectul popularizării rezultatelor activității Institutului Social Român din Basarabia (1934-1940), cea mai semnificativă categorie de materiale

¹ Pentru detalii a se vedea studiile autorilor: Georgescu D.C., Stahl Henri H., Bernea Ernst, Cristescu Ștefania, Ștefănuță Petre, Pop Mihai, Păun Domnica, Zamfirescu Ion, Herseni Traian, Golopenția Anton, în: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*. Organ al Institutului Social Român, anul X, nr.1-4, 1932, p.74-572 și Cristescu Ștefania, în: *Archives pour la Science et la Reforme Sociales*, XIII-e annee, 1936. Bucarest, Edition de l'Institut Social Roumain, p. 119-137.

apărute în „*Arhiva*”, include două studii din nr.1-4, anul al XIV-lea de ediție (1938), și un raport privind activitatea Institutului regional în perioada noiembrie 1934 - mai 1939 (*Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, 1943, nr.1-4, p. 301-302), din anul al XVI-lea de ediție (1943), toate publicate în limba franceză. Dintre lucrări, un studiu aparține autorului Teodosie Știrbu (Știrbu Th., în: *Archives pour la Science et la Reforme Sociales*, 1938, p. 24-38), în care s-a referit la tipurile de sate caracteristice regiunii Basarabia, utilizând și generalizând informațiile colectate în timpul celor 4 campanii monografice, organizate de Institutul basarabean până la data publicării studiului. Cel de-al doilea, elaborat de Petre Ștefănuță (Ștefănuță P., în: *Archives pour la Science et la Reforme Sociales*, 1938, p. 283-298), reflectă ritualurile magice practicate în satul Popeștii de Sus, jud. Soroca, legate de chemarea ploii, pe care a avut posibilitate să le cerceteze în timpul campaniei monografice, organizată de filiala regională, în acel sat (1938).

Categoria reflecțiilor și generalizărilor privind activitatea instituției regionale, expuse în fasciculele „*Archivei*”, însumează o serie de însemnări tangențiale sau de context, care erau integrate în diverse materiale, semnate de colaboratorii Institutului central și în comunicările unor reprezentanți ai Casei Regale sau ai Guvernului. Se adevărea astfel, că în 1934, prin înființarea filialei din Basarabia „tot ce avea Chișinăul mai bun s-a strâns la chemare și a început un lucru plin de făgăduieli” (Bucuță Em., în: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, 1936, partea a II-a, p. 590) și că prin asemenea instrumente regionale precum era acest institut „de cercetări și de faptă românească” (Bucuță Em., în: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, 1936, partea a II-a, p. 590) se înfăptuiau primele studii științifice în domeniul social, în cuprinsul provinciei de peste Prut. Datorită unor asemenea constatări, „*Arhiva*” populariza aprecierile care se aduceau spiritului de organizare, râvnei de muncă și rezultatelor promițătoare ale activității Institutului Social Român din Basarabia. Materialele autorilor basarabeni, membri activi ai Institutului regional, care au apărut în paginile „*Archivei*”, demonstrează că intelectualitatea basarabeană a reacționat la oferta anunțată de președintele Institutului Social Român din București, D. Gusti, în timpul adunării generale anuale a filialei de la Chișinău, din 22 martie 1936, când a subliniat că pentru publicarea rezultatelor cercetării problemelor sociale basarabene „pune la dispoziția Institutului „*Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*”, pentru studii mari, iar pentru studii mai mici și cronici, revista „*Sociologie Românească*” („Vizita D-lui Prof. D.Gusti la Chișinău”, în: *Sociologie Românească*, 1936, nr.4, p. 24).

2. Studii și materiale în paginile revistei „*Sociologie Românească*”

Cea de-a doua revistă periodică de specialitate a Institutului din București, „*Sociologie Românească*”, calificată în epocă drept o „revistă de acțiune monografică”, a început să apară lunar, din ianuarie 1936. Misiunea inițială a

acestei reviste a fost să difuzeze „articole de îndrumare teoretică și de tehnică monografică, cu rostul principal de a ține legătura doctrinară și de acțiune cu instituțiile noi și tinere de cercetare monografică” (Neamțu O., în: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, 1936, p. 1025). Prin urmare, de la bun început, ediția nouă de specialitate, se anunța o tribună pentru cele două institute regionale, care funcționau la această etapă: unul în Banat-Crișana și celălalt în Basarabia, urmărind și evocând tot ce se înfăptuia în țară pentru cunoașterea realităților sociale. Revista „*Sociologie Românească*” a realizat „o operă de informare asupra unui sistem de gândire sociologică, a unei metode de cercetări monografice și asupra unei acțiuni culturale” (Neamțu O., în: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, 1936, p. 1025), făcând cunoscute aceste valori cercurilor intelectuale, variate ca preocupări, dar care organizându-se puteau să înfăptuiască activitatea științifică de cunoaștere și de edificare culturală a țării.

În această revistă, numărul materialelor și studiilor care reflectau activitatea Institutului Social Român din Basarabia a fost mult mai mare. În cei 5 ani de ediție (1936-1944), revista a oferit cititorului interesat 29 de materiale tipărite (vezi Anexa 1), dintre care 13 reprezentau studii ce evocau diferite manifestări din localitățile basarabene. Dintre acestea, 5 studii puneau în evidență și problemele realității sociale, descoperite de echipele monografice în timpul campaniilor de cercetare în teren. Alte 9 materiale prezentau diverse note, cronici, însemnări, reflecții despre reușitele curente și perspectivele Institutului Social Român din Basarabia, iar 5 materiale constituiau sinteze și generalizări asupra activității instituției regionale, 3 dintre acestea fiind rapoarte întocmite după toate rigorile genului. 13 materiale, din cele 29 amintite, sunt semnate de către trei dintre cei mai activi colaboratori ai filialei chișinăuene a Institutului, Petre Ștefănuță, Teodosie Știrbu și Pantelimon Halippa. Dintre aceștia, Petre Ștefănuță, s-a dovedit cel mai prolific cercetător și autor, reușind să publice în fasciculele „*Sociologiei Românești*” 5 studii științifice, 4 dintre care relatează despre manifestările spirituale observate în satele Iurceni și Nișcani din județul Lăpușna, 2 rapoarte și 3 cronici privind activitatea generală a Institutului regional. Teodosie Știrbu l-a urmat, plasând în paginile acestei reviste 2 studii și 2 rapoarte, dintre ultimele, unul reflectând activitatea instituției regionale din perioada noiembrie 1934 - februarie 1936, cel de-al doilea raport, semnat împreună cu P. Ștefănuță, prezentând realizările obținute și problemele pe care le-a avut de înfruntat filiala, de la constituire până la începutul anului 1940. Pantelimon Halippa s-a înscris în cuprinsul revistei cu un raport privind activitatea instituției pe care o conducea, întocmit pentru perioada noiembrie 1934 - martie 1936, care a fost prezentat la prima adunare generală anuală a filialei, ținută pe 22 martie 1936.

Prin intermediul revistei de specialitate, „*Sociologie Românească*”, s-a reușit popularizarea, la scara întregii țări, a unor rezultate ale cercetărilor

monografice, întreprinse de echipele filialei basarabene a Institutului. Legat de cercetările din satul Iurceni, P. Ștefănuță a familiarizat publicul cititor cu arta povestitului și basmele reprezentative din localitate (Ștefănuță P., în: *Sociologie Românească*, 1936, nr.4, p. 30-32), cu dansul popular și hora specifică Iurcenilor (Ștefănuță P., în: *Sociologie Românească*, 1938, nr.10-12, p. 534-537), precum și cu anumite obiceiuri și mijloace de medicină populară întâlnite în acea localitate (Ștefănuță P., în: *Sociologie Românească*, 1936, nr.11, p. 34-39), iar din realitatea socială a satului Nișcani, cercetătorul a cercetat și a prezentat obiceiurile și credințele legate de locuință, împărțite de locuitorii satului (Ștefănuță P., în: *Sociologie Românească*, 1938, nr.7-9, p. 366-369). Teodosie Știrbu, a reliefat problemele și avantajele economice ale zonei satului Copanca, pe care membrii echipei monografice basarabene, având în vedere particularitățile geografice și economice identificate în timpul cercetărilor de teren (1937), au supranumit-o „California României” (Știrbu Th., în: *Sociologie Românească*, 1938, nr.7-9, p. 307-310).

Cronicle, însemnările și notele referitoare la Institutul social de la Chișinău, semnate de colaboratorii Institutului central, Octavian Neamțu, Anton Golopenția, Dumitru C. Georgescu ș.a., publicate în „*Sociologie Românească*” (Anexa 1), au oferit cititorilor, pe lângă extinse descrieri a activității desfășurate de filială și prezentări a celor mai reușite rezultate ale acesteia, o viziune a experților în domeniu, cu referire la munca colaboratorilor regionali, pe care aceștia o efectuau cu multă dăruire, dar în lipsa specialiștilor sociologi (sau pregătirii de specialitate). Aceste materiale au avut nu doar relevanță informațională publică, ci și însemnătate stimulativă pentru activitatea secției regionale de cercetare științifică. Revista „*Sociologie Românească*”, destinată inițial „exclusiv cercetărilor monografice” (Ștefănuță P., în: *Viața Basarabiei*, 1936, nr. 2, p. 127), chiar dacă și-a modernizat ulterior formatul, a reprezentat, prin popularizarea studiilor și materialelor legate de Basarabia, „instrumentul cel mai perfect și mai util de cunoaștere obiectivă a vieții satului românesc” (Ștefănuță P., 1937, *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, 1937, tom I, p. 409).

Discuții

În epocă s-a invocat lipsa în regiune a condițiilor prielnice pentru activitatea unor instituții de cercetări științifice. Părerile îndoielnice în privința posibilităților de organizare a activității de cercetare științifică au persistat mai ales în primii ani de după Unirea Basarabiei cu România (Panaitescu, 1927, p.27), deși râvna intelectualității locale de a contribui la prosperarea provinciei, inclusiv pe dimensiunea cultural-științifică, s-a manifestat permanent. Treptat, în cadrul unor instituții de stat (Comisiunea Monumentelor istorice, Secția din Basarabia (1918), Sucursala din Chișinău a Arhivelor Statului (1918), Secția Pedologică din

Chișinău ca instituție experimentală de cercetări (1922)), precum și a unor instituții și societăți cultural-științifice (Muzeul de Istorie Naturală din Chișinău (1898), Secțiunea Geografică Chișinău a Societății Române Regale de Geografie (1922), Societatea Istorico-Literară „B.P.Hasdeu”(1918), Universitatea Populară din Chișinău (1918) ș.a.), acest gen de activitate a început să prindă rădăcini. Este adevărat că instituțiile și societățile numite nu au fost unele cu profil științific prin esență.

Propaganda și istoriografia sovietică a negat existența și funcționarea unor instituții de cercetări științifice în ținutul dintre Nistru și Prut, până la instaurarea regimului sovietic. S-a considerat eronat că, în acest ținut, sub administrație românească (1918-1940), au lipsit total activități și instituții științifice și, din aceste considerente, problema dezvoltării științei în Basarabia interbelică nici nu merită a fi formulată sau cercetată (Брысякин, 1978, p. 15).

Atât opiniile îndoielnice din epocă, cât și imaginea intenționat denaturată reflectată în istoriografia sovietică, cu privire la cercetarea științifică în Basarabia interbelică, în general și privitoare la rezultatele activității Institutului Social Român din Basarabia, în particular, pot fi înlăturate argumentat și datorită analizei publicațiilor științifice (studii, reviste, ghiduri, rapoarte) și culturale ale timpului.

Astfel, cercetarea/documentarea efectuată asupra materialelor din colecțiile revistelor de profil ale Institutului Social Român din București și succinta prezentare a studiilor, rapoartelor și notelor, care privesc direct sau tangențial activitatea Institutului Social Român din Basarabia, oferă dovada clară a faptului că regionala de la Chișinău a fost o primă instituție de cercetări științifice în domeniul social, din ținutul nostru, care s-a afirmat ca atare pentru că „nu numai a existat, dar a și desfășurat o importantă și rodnică activitate științifică și culturală, având la bază un scop și un program de activitate bine definit” (Enciu, 1996, p. 29). Mai mult, conținutul acestor materiale confirmă că instituția chișinăueană a urmat consecvent scopul preconizat de la bun început „de a cerceta științific viața socială a Basarabiei, pentru a o face cunoscută conducătorilor țării și românilor din celelalte ținuturi” (Buletinul, 1939, p. 607), și „de a îmbrățișa în câmpul cercetărilor sale problemele sociale cele mai însemnate” (Halippa P., 1936, p.24) care necesitau soluționare.

Alături de documentele de arhivă, publicațiile periodice de profil, între care, întâi de toate revistele Institutului Social Român de la București: „*Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*” și „*Sociologie Românească*”, prezintă modelul de cercetare științifică a realității sociale rurale, bazat pe aplicarea metodei sociologice monografice, utilizat cu succes în România interbelică, model care și-a propus edificarea culturală și atingerea progresului societății românești prin cunoașterea științifică a realităților acesteia.

Acest model nu are doar relevanță istorică ci și o însemnată valoare

aplicativă actuală. Este evident că, unele probleme ale realității sociale interbelice, abordate de către cercetătorii Institutului Social Român din Basarabia, care au efectuat studii în teren, în cel puțin 6 localități din diferite zone ale provinciei, trebuie cercetate și înțelese mai larg, pentru că au o tangență nemijlocită cu actualitatea. Spre exemplu, problema orășenizării satelor, problema pierderii identității, a renunțării la obiceiurile și tradițiile de la sate ș.a., pe care cercetătorii basarabeni din cadrul Institutului regional le-au ridicat în anii 30-40 ai secolului trecut, sunt actuale astăzi pentru întreg spațiul românesc, poate mai acut – pentru cel dintre Nistru și Prut. Din aceste considerente este recomandabilă continuarea cercetării experienței cercetătorilor monografiști din interbelic, urmărind găsirea soluțiilor potrivite pentru păstrarea unicității satelor ca formă a organizării sociale și a culturii naționale prin port, dans, obiceiuri, amenajarea interioarelor etc.

Precum ne conving publicațiile analizate în acest studiu, unele recomandări ale monografiștilor de atunci, pot ajuta la păstrarea identității etnice, culturale, naționale în procesul actual al globalizării. Având în vedere contribuția valoroasă a Institutului Social Român din Basarabia la explorarea realităților rurale interbelice, despre care ne-au convins inclusiv materialele publicate în cele două periodice de specialitate de la București („Arhiva” și „Sociologie Românească”), considerăm necesară în condițiile în care migrația excesivă a populației de la sate conduce la fenomenul părăginirii și dispariției comunităților locale, inițierea unui amplu Program de stat pentru cercetarea și valorificarea istoriei și realității sociale de astăzi a satelor din Republica Moldova, în scopul salvării noastre identitare.

Concluzii

Revistele de specialitate „*Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*” (1919-1943), „*Sociologie Românească*” (1936-1944), ca ediții periodice ale Institutului Social Român din București reprezintă surse istoriografice de mare preț pentru cercetarea și cunoașterea activității instituției centrale și a filialelor regionale ale acesteia. Cu privire la cercetarea și prezentarea istoriei și activității Institutului Social Român din Basarabia, aceste reviste constituie o avere incontestabilă și de neprețuit, alături de revista filialei, *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia* (tom I 1937 și tom II 1939) și puținele documente de arhivă, care vizează direct sau tangențial instituția basarabească. Nu există un fond arhivistic special care să conțină documente privitoare la această instituție, nici în Arhivele Naționale ale Republicii Moldova, nici în Arhivele Naționale ale României. Din această perspectivă, studiile și materialele, la care ne-am referit mai sus, inserate în paginile celor două reviste de specialitate de la București, pe alocuri sunt singurele surse care oferă informații pertinente pentru restabilirea imaginii adevărate a Institutului Social Român din Basarabia, prima instituție de

cercetări științifice în domeniul social din ținutul nostru.

În epocă, revistele Institutului Social Român de la București la care ne-am referit, au servit drept tribună și mijloc de diseminare, la scara țării, a studiilor științifice din domeniul social, în care erau abordate diverse probleme ale teritoriului dintre Prut și Nistru. Studiile elaborate de cercetătorii basarabeni, antrenați în campaniile monografice ale Institutului regional, popularizate prin intermediul revistelor de specialitate, au reprezentat lucrări de înaltă ținută academică, datorită cărora putea fi cunoscută în profunzime viața reală a satelor basarabene. Prin intermediul publicațiilor de specialitate, factorilor politici și administrativi li s-au livrat informații vaste despre problemele realității sociale rurale, care cereau o rezolvare neamânată.

Valoarea acestor publicații sporește și mai mult în condițiile actuale, cu cât experiența cercetărilor monografice realizate de instituția regională în satele basarabene, este instructivă pentru diverse programe de reabilitare a localităților în degradare, pentru exercițiile de cercetare a satelor în vederea întocmirii monografiilor acestora, precum și pentru diverse campanii de edificare culturală a mediului rural.

Referințe bibliografice:

1. Apolzan, Lucia. (1980) Activitatea editorială a lui D. Gusti. În: *Dimitrie Gusti. Studii critice*. Coordonator Henri H. Stahl. București: Editura Științifică și Enciclopedică.
2. *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*. Organ al Institutului Social Român (1932), anul X, nr.1-4, 1932, p.74-572
3. *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*. Organ al Institutului Social Român, (1934) anul XII, nr.1-2, p. IX-XII.
4. *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*. Organ al Institutului Social Român. Director D. Gusti, (1929), anul VIII, nr.4, p. 675-677.
5. *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*. Organ al Institutului Social Român. Director D. Gusti, (1927), anul VII, nr.1-2, p. 297-300.
6. *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*. Organ al Institutului Social Român, (1934), anul XII, nr.1-2.
7. *Archives pour la Schience et la Reforme Sociales*, (1936), XIII-e annee, Bucarest, Edition de l'Institut Social Roumain, p. 119-137.
8. Bucuța, Emanoil. (1936) Institutul Social Român. În: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*. Organ al Institutului Social Român, anul XIV.
9. Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României. Regionala Chișinău, (1939), tomul II, 1938, Chișinău, Tiparul Moldovenesc.
10. Ciobanu, Ștefan. (1920) Contribuții privitoare la numărul populației în țările românești la 1810. În: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*. Organ al Asociației pentru studiul și reforma socială, anul II, nr.1-3, p. 85-97.

11. Cuvântarea Delegatului Guvernului, dl V.N. Madgearu, ministru al industriei și comerțului. (1929) În: *Institutul Social Român după zece ani de lucru. 1918-1928*. București; același în: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*. Organ al Institutului Social Român, (1929), anul VIII, nr.4, p. 535.
12. Enciu N., (1996), Aspecte din activitatea Institutului Social Român din Basarabia (1934-1940). În: *Revista de istorie*, nr.4, p. 28-33.
13. Extrase din procesele verbale ale ședințelor de Comitet ținute la Iași. (1929) În: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*. Organ al Institutului Social Român, anul VIII, nr. 4.
14. Ghibu, Onisifor. (1932) Basarabia în statistica Universității din Iași. În: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*. Organ al Institutului Social Român. Director D. Gusti, anul X, nr.1-4, p. 633-654.
15. Halippa P., (1936), Institutul Social Basarabia. Activitatea de la 18 noiembrie 1934 până la 22 martie 1936. În: *Sociologie Românească*, anul I, nr.4, aprilie, p. 21-24.
16. Harea, Vasile. (1919) Legislația școlară rusească în legătură cu învățământul din Basarabia. În: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*. Organ al Asociației pentru studiul și reforma socială, anul I, nr.4, p. 787-802.
17. Institute de recherches sociales de Roumanie. Regionale Chișinău. (1943) În : *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, anul XVI, nr. 1-4, p. 301-302.
18. Institutul de Științe Sociale al României, 25 ani de publicații, 1919-1944. (1944), București.
19. Institutul Social Basarabia. Vizita D-lui Prof. D. Gusti la Chișinău. (1936) În: *Sociologie Românească*, anul I, nr.4, p. 23-24.
20. Institutul Social Român 1921-1926. (1926), București: Cultura Națională.
21. Năstase, Gheorghe. (1919) Basarabia la Conferința de pace. În: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*. Organ al Asociației pentru studiul și reforma socială, anul I, nr.4, p. 830-841.
22. Nistor, Ion. (1919, 1920) Populația Basarabiei, 1812-1918. În: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*. Organ al Asociației pentru studiul și reforma socială, anul I, nr.1, p. 86-96; nr.2-3, p. 299-311.
23. Panaitescu Sc., (1927) Aspecte științifice. Lecții de deschideri și conferințe publice (1920-1927) de general Scarlat Panaitescu, vol. III. – Chișinău.
24. Statutele Asociației pentru Studiul și reforma socială. (1919) În: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*. Organ al Institutului Social Român, anul I, nr.1.
25. Statutele Institutului Social Român (cu ultimele modificări). (1929) În: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*. Organ al Institutului Social Român, anul VIII, nr.4.
26. Ștefănuță, Petre. (1936) „Sociologie Românească”. În: *Viața Basarabiei*, anul V, nr.2.

27. Ștefănuță, Petre. (1936) Basmul la Iurceni. În: *Sociologie Românească*, anul I, nr.4, p. 30-32.
28. Ștefănuță, Petre. (1938) Hora în regiunea Iurcenilor. În: *Sociologie Românească*, anul III, nr.10-12, p. 534-537.
29. Ștefănuță, Petre. (1936) Ion Cocul zodierul și vraciul din Iurceni. În: *Sociologie Românească*, anul I, nr.11, p. 34-39.
30. Ștefănuță, Petre. (1938) Obiceiuri și credințe de la Nișcani legate de locuință. În: *Sociologie Românească*, anul III, nr.7-9, p. 366-369.
31. Ștefănuță, Petre. (1938) Rites magiques pour provoquer et arreter la pluie a Popeștii de Sus (department de Soroca - Bessarabie). În: *Archives pour la Schience et la Reforme Sociales*, XIV-e annee, Bucarest, Edition de l'Institut Social Roumain, p.283-298.
32. Ștefănuță, Petre. (1937) Sociologie Românească, anul II, nr.4, aprilie 1937. Director D. Gusti. În: *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, 1937, tomul I, Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”.
33. Știrbu, Teodosie. (1938) Types de villages de Bessarabie. În: *Archives pour la Schience et la Reforme Sociales*, XIV-e annee, Bucarest, Edition de l'Institut Social Roumain, p. 24-38.
34. Știrbu, Teodosie. (1938) California României: Regiunea Copanca. În : *Sociologie Românească*, anul III, nr.7-9, p. 307-310.
35. Брысякин, Сергей. (1978) Культура Бессарабии. 1918-1940. Кишинев.

Anexa 1. Studii privind realitatea socială a Basarabiei și informații/rapoarte privind activitatea ISR din Basarabia publicate în revista *Sociologie Românească* (1936-1942)

Nr.	Autorul	Instituția reprezentată	Titlul studiului	Date bibliografice
1.	O. Neamțu	ISR București	Institutele Sociale regionale	anul I, nr.1, ianuarie 1936, p. 32-34
2.	T. Al. Știrbu	ISR din Basarabia	Activitatea Institutului Social Român din Basarabia	anul I, nr.2, februarie 1936, p. 32-33
3.	Pan Halippa	ISR din Basarabia	Institutul Social Basarabia	anul I, nr.4, aprilie 1936, p. 21-24
4.	P. Ștefănuță	ISR din Basarabia	Basmul la Iurceni	anul I, nr.4, aprilie 1936, p. 30-32
5.	–	–	Însemnări: Comunicările Institutului Social Român din Basarabia	anul I, nr.11, noiembrie 1936, p. 18
6.	P. Ștefănuță	ISR din Basarabia	Ion Cocul, zoderul și vraciul din Iurceni	anul I, nr.11, noiembrie 1936, p. 34-39
7.	W. Schmiedt	ISR București	Un sat „fabrică de căruțe” – Toplița, Cetatea-Albă	anul II, nr.4, aprilie 1937, p. 179-183
8.	D. Dogaru	ISR București	Năpădenii, un sat de mazili din Codru	anul II, nr.7-8, iulie-august 1937, p. 288-299
9.	A.Golopenți a	ISR București	Două centre regionale de organizare românească și de documentare: Institutele Sociale din Banat și Basarabia	anul II, nr. 11-12, noiembrie-decembrie 1937, p. 529-532

10.	P. Ștefănuță	ISR din Basarabia	Institutul Social din Basarabia	anul III, nr.1-3, ianuarie-martie 1938 p. 97-98
11.	Ș. Popescu	ISR București	La bivolarii basarabeni de la marginea Bucureștilor	anul III, nr.1-3, ianuarie-martie 1938 p.50-51
12.	P. Ștefănuță	ISR din Basarabia	Institutul Social din Basarabia	anul III, nr.4-6, aprilie-iunie 1938, p. 281-282
13.	Șt. Popescu	ISR București	Nisiparii Basarabeni de la Dudești-Pulberărie	anul III, nr.4-6, aprilie-iunie 1938, p. 221-223
14.	D.C. Georgescu	ISR București	Institutede Sociale Regionale	anul III, nr.7-9, iulie-septembrie 1938, p.391-392
15.	P. Ștefănuță	ISR din Basarabia	Institutul Social Român Basarabia	anul III, nr.7-9, iulie-septembrie 1938, p.411-419
16.	P. Ștefănuță	ISR din Basarabia	Obiceiuri și credințe de la Nișcani în legătură cu locuința	anul III, nr.7-9, iulie-septembrie 1938, p.366-369
17.	T.Al. Știrbu	ISR din Basarabia	California României: Regiunea Copanca	anul III, nr.7-9, iulie-septembrie 1938, p.307-310
18.	P. Ștefănuță	ISR din Basarabia	Hora în regiunea Iurcenilor	anul III, nr.10-12, octombrie-decembrie 1938, p. 534-537
19.	T.Al. Știrbu	ISR din Basarabia	Vălenii de lângă Prut	Anul III, nr.10-12, octombrie-decembrie 1938, p. 518-521
20.	–	–	Institutul de Cercetări Sociale al României. Activitatea Regionalelor	anul IV, nr.1-3, ianuarie-martie 1939, p.134-136

21.	M. Tiriung	ISR București	Un basarabean în căutare de lucru	anul IV, nr.1-3, ianuarie-martie 1939, p.81-82
22.	–	–	Institutul de Cercetări Sociale al României. Activitatea Regionalelor	anul IV, nr.4-6, aprilie-iunie 1939, p.332-336
23.	P. Ștefănuță	ISR din Basarabia	Muncitori agricoli basarabeni în Dobrogea	anul IV, nr.4-6, aprilie-iunie 1939, p.178-186
24.	M. Tiriung	ISR București	Basarabeni muncitori la periferia Bucureștilor	anul IV, nr. 7- 12, iulie- decembrie 1942, p.496-497
25.	G. Meniuc	–	Delacheul, sat de foști clăcași din Tighina	anul IV, nr. 7- 12, iulie- decembrie 1942, p. 505-506
26.	Șt. Ciobanu	–	Petre Ștefănuță	anul IV, nr. 7- 12, iulie- decembrie 1942, p. 565-566
27.	N.P. Ștefănuță	–	Memoriu asupra situației soțului meu	anul IV, nr. 7- 12, iulie- decembrie 1942, p. 566-567
28.	N.P. Ștefănuță	–	Activitatea științifică a prof. Petre Ștefănuță	anul IV, nr. 7- 12, iulie- decembrie 1942, p. 567-568
29.	T. Al. Știrbu, P. Ștefănuță	ISR din Basarabia	Institutul Social Român din Basarabia. Raport de activitate	anul IV, nr. 7- 12, iulie- decembrie 1942, p. 606-608

Sursa: alcătuită de autor.